

II. Зміст господарського договору

Ірина Коваль

докторка юридичних наук, професорка,
деканеса юридичного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9348-3061>
Koval@donnu.edu.ua

Юлія Павлюченко

докторка юридичних наук, доцентка,
в. о. завідувачки кафедри господарського
та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1504-8384>
Pavluchenko@donnu.edu.ua

УДК 346:3

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ ЗМІСТУ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ

АНОТАЦІЯ. Зміст господарського договору, який є правовою формою опосередкування господарських зв'язків між різними учасниками майново-господарських, організаційно-господарських відносин, має важливе значення як для практичної сфери господарювання, так і для юридичної науки. Статтю присвячено вивченню теоретико-прикладних питань змісту господарського договору.

Метою статті є доопрацювання науково-теоретичного підґрунтя змісту господарського договору в сучасній доктрині господарського права.

Дослідження базується на існуванні тісного зв'язку та впливу теорій господарського договору на розуміння змісту цього договору. Для розкриття питання змісту господарського договору за основу взято тлумачення договору як правочину, як правовідношення та як правового документа. Приділено увагу аналізу законодавства, судової практики та наукової літератури з питання змісту договору у межах цих теорій. Особливу увагу сфокусовано на співвідношенні підходів до розуміння змісту господарського договору, їх практичному втіленні та значенні. Зроблено висновок, що поняття господарського договору як документа, правочину та правовідношення не вступають у конфлікт між собою та не мають внутрішньої суперечності, оскільки

договір-документ фіксує і підтверджує наявність договору-правочину, як юридичного факту виникнення договору – зобов'язального правовідношення. Відповідно, умови виконання договірної зобов'язання будуть залежати від умов, визначених у договорі-документі. Проаналізовані законодавчі підходи до закріплення змісту господарського договору, на основі чого зроблено висновок, що положення законів можуть тлумачитись як істотні умови, звичайні умови або положення, які фіксують певну інформацію і знаходять відображення у господарському договорі як документі, проте не належать до умов договору. Приділено увагу питанню реалізації принципу договірної свободи в контексті законності змісту господарського договору. Проаналізовані деякі інші положення, які становлять зміст господарського договору як документа. Самостійну увагу приділено питанню застережень, які також включаються до змісту господарського договору, їх кваліфікації та значенню для господарсько-договірних відносин. У підсумку, зроблено висновки щодо змісту господарського договору як правочину, правовідношення та документа, конкретизовано місце і значення застережень у змісті господарського договору.

Ключові слова: господарський договір; правочин; правовідношення; зміст договору; умови договору; істотні умови; договір-документ; зміст документа; принцип свободи договору.

Договірні форми взаємодії учасників майново-господарських, організаційно-господарських відносин дають змогу ефективно організовувати господарські зв'язки, упорядковувати різноманітні майнові, технічні питання, які виникають між ними. Виконуючи регулюючу функцію організації господарських відносин, господарський договір забезпечує також належну реалізацію і захист прав та інтересів його сторін у разі їх порушення. У контексті правового регулювання господарських відносин договір слугує правовим засобом переведення абстрактних правових приписів у площину конкретних соціально й економічно значущих дій. Через це він виконує роль індикатора реального стану перебігу економічних процесів у країні.

Виконання господарським договором своїх функцій залежить насамперед від визначеності, узгодженості сторонами його змісту, оскільки учасники господарських договірних відносин мають усвідомлювати, що вони можуть і мають включити до такого договору; як принцип свободи договору та законодавчі вимоги й обмеження співвідносяться між собою. На практиці суб'єкти господарювання демонструють неоднакові підходи до змістовного наповнення господарського договору. Крім того, воно істотно трансформується під впливом розвитку різноманітної договірної практики, комунікаційних і цифрових технологій. Нерідко сторони господарських договорів, маючи на меті спростити процедуру узгодження змісту договору, відступають від законодавчих положень із цього питання, що у разі виникнення конфліктних ситуацій суттєво послаблює їхні позиції. Важливе значення зміст господарського договору має і для його тлумачення як сторонами безпосеред-

ньо, так й іншими зовнішніми суб'єктами (контролюючими органами, судом тощо).

У законодавстві містяться норми, які розкривають поняття змісту господарського договору, встановлюють вимоги до змісту певних господарських договорів. Зокрема, відповідні положення закріплено у Господарському кодексі України (далі – ГК України)¹ та Цивільному кодексі України (далі – ЦК України)², деяких інших законах. Водночас положення цих законодавчих актів не сприяють формуванню чіткого та єдиного розуміння змісту господарського договору, що негативно позначається на розвитку як практики договірних відносин, зокрема і захисту прав сторін договору, так і договірного права загалом. Отже, аналіз змісту господарського договору має важливе практичне і теоретичне значення.

Науково-теоретична розробка порушеного питання обумовлена тим, що за наявності великої кількості досліджень, присвячених різним аспектам господарських договорів та господарських договірних відносин, науковці не досягли єдності поглядів у питанні змісту господарського договору. Означеного питання торкалися у своїх працях О. Беяневич, Ж. Білоус, О. Вінник, В. Луць, В. Мамутов, В. Мілаш, В. Черешнюк та багато інших. Так, О. Беяневич пов'язувала зміст господарського договору із правами та обов'язками сторін господарського зобов'язання³, В. Мілаш розглядала зміст договору крізь призму договірної свободи сторін⁴. Інші автори досліджували питання змісту в контексті дійсності господарського договору, укладання господарського договору⁵ тощо. Проте спеціальний аналіз змісту господарського договору залишається актуальним напрямом наукових пошуків в умовах незавершеності дискусії з цього питання та високої затребуваності в його вирішенні з боку учасників ринку.

Викладене підтверджує актуальність теми дослідження та обумовлює його мету.

Мета дослідження полягає у доопрацюванні науково-теоретичного підґрунтя змісту господарського договору в сучасній доктрині господарського права.

У доктрині права усталеними є погляди на господарський договір як на основну підставу виникнення господарських зобов'язань, правову форму опосередковування та регулювання товарно-грошових відносин

¹ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15?find=1&text=прибуток#Text>> (дата звернення: 01.02.2022).

² Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n2>> (дата звернення: 01.02.2022).

³ О Беяневич, 'Господарський договір та способи його укладання' (дис канд юрид наук, 1999) 13.

⁴ В Мілаш, 'Господарський договір' в *Велика українська юридична енциклопедія, т 15: Господарське право* (Устименко В голова редкол, Право 2019) 111–2.

⁵ Ж Білоус, 'Дійсність господарських договорів' (дис канд юрид наук, 2005); В Черешнюк, 'Правове регулювання укладання і виконання господарських договорів' (дис канд юрид наук, 2007).

учасників господарського обігу. Загальним також є розуміння зв'язку господарського договору з економікою та правом, поєднання у ньому економічної та юридичної рис, при тому, що перша знаходить прояв в обслуговуванні господарським договором економічних (господарських) відносин, а друга – у тому, що цей договір визначає правовий зміст господарських відносин.

Викладене потрібно доповнити тим, що на сучасному етапі особливостю господарського договору є те, що він дозволяє економічно нерівним сторонам бути юридично рівними у своїх можливостях та отримувати однаковий захист своїх прав і законних інтересів, що зумовлено відповідним законодавчим регулюванням відносин з укладання і виконання цих договорів⁶.

У науці, за відсутності законодавчого визначення поняття господарського договору, розробляються та пропонуються його визначення. Одним із доктринальних є визначення господарського договору як угоди між суб'єктами господарювання про розподіл між ними кореспондуючих прав та обов'язків, які є необхідними для досягнення цілей, та про ті умови, яких сторони мають дотримуватися при виконанні взаємно прийнятих зобов'язань⁷.

О. Беяневич запропонувала визначати господарський договір як засновану на згоді сторін та зафіксовану в установленому законом порядку форму зобов'язального правовідношення між суб'єктами господарювання, змістом якого є взаємні права й обов'язки сторін у сфері господарської діяльності⁸.

За ще одним визначенням господарський договір являє собою правовий засіб організації господарських відносин, який здійснюється на підставі згоди, і охоплює своїм змістовним навантаженням як угоду, тобто угоду сторін між собою, так і угоду на виконання сторонами висунутих законодавцем імперативних вимог, дотримання яких спрямоване на забезпечення реалізації публічних інтересів⁹.

Наведені визначення відображають сформовані у доктрині теорії щодо сутності господарського договору. Зокрема, В. Мілаш доходить висновку про існування чотирьох теорій договору: 1) угодиницької; 2) зобов'язальницької; 3) теорії обіцянки; 4) актової теорії¹⁰.

Верховний Суд у своїй практиці виходить із комплексного розуміння договору як юридичного факту, зобов'язальницького правовідношення, яке виникає внаслідок укладення договору, документа, в якому фіксу-

⁶ Ю Павлюченко, 'Господарсько-правове забезпечення аграрного ринку' (дис д-ра юрид наук, 2021) 203.

⁷ В Мамутов (ред), *Хозяйственное право* (Юринком Интер 2002) 563.

⁸ Беяневич (н 3) 145.

⁹ Мілаш (н 4) 111.

¹⁰ Там само 112.

ються умови, та засобу правового регулювання, зокрема й конкретизації прав та обов'язків¹¹.

Такий підхід ґрунтується на положеннях чинного законодавства, оскільки у нормах ГК України господарський договір наводиться як підстава виникнення зобов'язань (юридичний факт), прирівнюється до господарського зобов'язання або вказується як зовнішня форма зобов'язання. Варто додати, що на основі положень законодавства господарський договір насамперед являє собою правочин із тим уточненням, що правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, а договором є домовленість двох або більше сторін, яка спрямована на той самий результат (статті 202, 626 ЦК України; статті 174, 179 ГК України). Господарський договір належить до двосторонніх або багатосторонніх правочинів (статті 11, 202 ЦК України).

Доктринальні та законодавчі підходи до розуміння господарського договору обов'язково потрібно враховувати при вирішенні питання щодо його змісту. На наявність відповідного зв'язку переконливо вказують дослідження науковців різних часів. Зокрема, О. Іоффе розглядав зміст договору як сукупність його умов, сформованих сторонами або таких, що випливають із закону, на яких договір укладено. Науковець зауважував, що права та обов'язки створюють зміст зобов'язання, але не договору, який породив це зобов'язання, проте сукупність умов становить зміст правочину, але не зобов'язання, яке з нього виникло¹².

Узагальнюючи доктринальні погляди на зміст договору загалом і господарського договору зокрема, можна зробити висновки, що зміст договору як правовідношення становлять права та обов'язки контрагентів, а зміст договору-правочину представлений договірними умовами.

Викладене робить очевидним взаємозв'язок між поняттями господарського договору та його змісту, оскільки залежно від обраного підходу до розуміння сутності договору його зміст також буде набувати різного визначення. У теоретико-прикладному сенсі найбільше значення для розкриття змісту господарського договору становлять три концепції договору: договір-правочин, договір-правовідношення, договір-документ, оскільки вони знаходяться у взаємодії між собою, доповнюють одна одну та певною мірою мають законодавче підґрунтя у положеннях чинного законодавства.

У межах концепції господарського договору-правочину, його зміст правомірно розглядати як умови, на яких сторони домовилися про встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань. Серед

¹¹ В Крат, 'Договірне право у практиці Верховного Суду' (ЛПА 360, 29.12.2021) <<https://ips.ligazakon.net/document/VSS00793?an=1&hide=true>> (дата звернення: 20.02.2022).

¹² О Иоффе, *Обязательственное право* (Юрид лит 1975) 27–8.

науковців доволі багато прихильників розглядати зміст договору як умови, на яких укладена відповідна угода сторін¹³.

Такий підхід до розкриття змісту господарського договору має законодавче підґрунтя. Згідно зі ст. 180 ГК України зміст господарського договору становлять умови договору, визначені угодою його сторін, яку спрямовано на встановлення, зміну або припинення господарських зобов'язань. У Кодексі йдеться про дві групи таких умов, до першої з яких віднесено умови, що погоджені сторонами, а до другої – ті, що приймаються ними як обов'язкові умови договору відповідно до законодавства.

Судова практика також спирається на цей підхід законодавця до розкриття змісту господарського договору. Зокрема, Верховний Суд, посилаючись на ст. 180 ГК України, не вдається до власного тлумачення її змісту¹⁴.

Схоже по суті положення щодо змісту договору закріплене й у ЦК України, відповідно до ст. 628 якого зміст договору становлять умови (пункти), які визначено на розсуд сторін і погоджено ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства.

На відміну від викладеного, змістом господарського договору-правовідношення правомірно розглядати сукупність прав та обов'язків сторін договору. Так, на думку деяких авторів, зміст господарського договору становить сукупність господарських зобов'язань сторін, тобто їхніх взаємних прав і обов'язків, що виникають саме з такого договору¹⁵. Аналізуючи працю В. Мілаш, можна дійти висновку, що в конструкцію договору входить зміст договору як сукупність прав та обов'язків, зовнішньою формою виразу яких є договірні умови¹⁶.

Зміст договору-документа є виразом виконання вимог законодавства та втілення усталеної практики господарського (ділового) обороту. Господарський договір-документ характеризується певною структурою, з поділом на розділи та пункти. О. Вінник наводить зміст універсальної моделі господарського договору, що забезпечує належний захист інтересів його сторін, яка, крім загальних для всіх господарських договорів істотних умов, включає умови щодо порядку виконання і приймання-передачі виконання, порядку здійснення розрахунків, способів забезпечення виконання зобов'язань, відповідальності сторін, обставин, які

¹³ В Луць, *Контракти у підприємницькій діяльності* (Юрінком Інтер 1999) 33.

¹⁴ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 11 серпня 2021 р. у справі № 926/324/20 <https://ips.ligazakon.net/document/c019284?an=108&ed=2021_08_11> (дата звернення: 02.02.2022); Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 червня 2021 р. у справі № 910/23097/17 <<https://verdictum.ligazakon.net/document/98524290?q=%22зміст%20господарського%20договору%22>> (дата звернення: 02.02.2022).

¹⁵ О Подцерковний (ред), *Господарське право України* (Одіссей 2011) 248.

¹⁶ В Мілаш, 'Про сутнісні елементи юридичної конструкції "договір"' (2006) 4 Вісник Академії правових наук України 152.

виключають відповідальність, порядку вирішення спорів що впливають із договору¹⁷.

У доктрині зміст відносять до основних характеристик договору як правового акта. При цьому під змістом договору розуміється вольова модель регульованих договором відносин (поведінки), утворена зафіксованими в договорі умовами, тобто первинними логічно завершеними елементами змісту договору¹⁸. Також обґрунтовується, що юридична конструкція договору є побудовою змісту договору, яка визначається складом і взаємозв'язком елементів змісту договору та обумовлює нарівні з іншими факторами належність договору до певного виду (типу)¹⁹.

Отже, розкриття питання змісту договору тісно пов'язане зі сформованими у доктрині теоріями (концепціями) поняття господарського договору. Аналіз положень ГК України, ЦК України, інших законів, у яких містяться положення щодо змісту договору, дає змогу дійти висновку, що законодавцем враховуються концептуальні підходи до тлумачення договору, на що вказують положення кодексів про виклад договору у формі єдиного документа (ч. 2 ст. 184 ГК України), про пункти договору (ст. 626 ЦК України) тощо.

Розмірковуючи над змістом господарського договору в теоретичному вимірі, наявність різних підходів до розкриття цього питання видається цілком логічною і такою, що дає можливість провести його подальший детальний аналіз. Однак прикладний характер проблеми змісту господарського договору полягає у тому, що договір як правочин, правовідношення й документ виникають та існують майже одночасно, тому різні доктринальні погляди на зміст договору мають узгоджуватися та взаємодіяти на практиці. Наприклад, чи обмежуються права та обов'язки сторін договору тільки тим колом, яке наведене у відповідному розділі (розділах) договору, чи на практиці коло прав та обов'язків сторін договору обумовлене всіма умовами, які становлять зміст договору-правочину.

Вбачається, що поняття господарського договору як документа, правочину та правовідношення не вступають у конфлікт і не мають внутрішньої суперечності, оскільки договір-документ фіксує і підтверджує наявність договору-правочину як юридичного факту виникнення договору – зобов'язального правовідношення. Відповідно, умови виконання договірного зобов'язання залежатимуть від умов, визначених у договорі-документі.

У доктрині договірного права серед умов договору прийнято виділяти істотні, звичайні та випадкові умови договору. Узагальнено наукові підходи до тлумачення умов договору можна звести до такого: істотними

¹⁷ О Вінник (ред), *Господарське право в умовах цифровізації економіки* (НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф Г Бурчака НАПрН України 2020) 171–2.

¹⁸ А Гетьман, В Борисова (ред), *Договір як універсальна правова конструкція: монографія* (2012) 20.

¹⁹ Там само 20–1.

умовами договору є такі, що необхідні і достатні для укладення договору (умови, названі істотними у законі або на погодженні яких наполягає сторона договору); звичайними є умови, які сформульовані у законодавчих актах і не потребують безпосереднього включення до змісту договору, оскільки є обов'язковими для сторін з огляду на сам факт укладання договору; випадкові умови, які отримали таку назву через те, що вони не властиві певним видам договорів, але в конкретних ситуаціях одна зі сторін наполягає на їх узгодженні²⁰.

На практиці класифікація договірних умов має значення насамперед при укладенні господарського договору і здебільшого щодо істотних умов, оскільки законодавець ставить у залежність від досягнення згоди щодо всіх істотних умов факт укладання договору (ст. 180 ГК України, ст. 638 ЦК України).

Згідно з положеннями чинного законодавства до істотних належать умови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів певного виду, та умови, щодо яких сторона висуває вимогу досягнення згоди (ч. 2 ст. 180 ГК України). При цьому аналіз ГК України та інших законів України свідчить про те, що в одних випадках законодавець прямо називає умови істотними умовами договору (наприклад, ст. 284 ГК України; ст. 15 Закону України «Про оренду землі»²¹ та ін.), проте в інших – закріплює перелік положень, які повинен містити договір (ч. 3 ст. 272, ч. 5 ст. 318 ГК України, ч. 3 ст. 1109 ЦК України, ст. 6 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»²², ст. 89 Закону України «Про страхування»²³ тощо). Дослідники неодноразово звертали увагу на необхідність більш конкретного підходу законодавця до закріплення істотних умов договору²⁴. Варто підтримати їхню позицію, адже на практиці існує вірогідність різних підходів до визначення природи умов, які повинні міститися у господарському договорі, та до правових наслідків невключення таких умов до змісту договору або визнання їх недійсними.

Із норм законодавства випливає, що питання про визнання договору неукладеним постає саме на етапі укладання господарського договору, проте на етапі виконання, як свідчить судова практика, здебільшого порушується питання недійсності договору, оскільки істотна умова будь-якого договору формує сутність домовленостей сторін, містить текстуаль-

²⁰ Білоус (н 5) 87.

²¹ Про оренду землі: Закон України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>> (дата звернення: 02.02.2022).

²² Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>> (дата звернення: 02.02.2022).

²³ Про страхування: Закон України від 18 листопада 2021 р. № 1909-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>> (дата звернення: 02.02.2022).

²⁴ І Коваль, Г Ткачук, 'Щодо істотних умов ліцензійного договору на використання торговельної марки' (2019) 2 Теорія і практика інтелектуальної власності 31–3.

не вираження їх волевиявлення та принципові зобов'язання сторін, тому у разі визнання недійсною істотної умови, договір загалом втрачає юридичну силу, за її відсутності договір не може вважатись укладеним і втрачає юридичну цілісність, на відміну від визнання недійсними умов, які не є істотними²⁵. Тобто нечіткість і невизначеність природи закріплених у законодавстві умов певних договорів може призводити до нестабільності відповідних господарсько-договірних відносин, різного тлумачення правових наслідків укладення договорів із вадами щодо його істотних умов.

Деякі дослідники питання умов пов'язують із законністю змісту господарського договору. З аналізу їхніх наукових позицій випливає, що через призму законності зміст господарського договору розглядається у загальному розумінні як відповідність його положень вимогам законодавства та у більш вузькому – як особливий стан діяльності сторін щодо визначення або формування умов договору. При цьому для досягнення законності змісту мають значення вид і мета договору, а також домовленості сторін щодо умов²⁶.

Погоджуючись із викладеним, варто зауважити, що саме сторони несуть ризики недотримання законності змісту договору, особливо тоді, коли визначають зміст господарського договору на основі вільного волевиявлення, керуючись принципом свободи договору як основним принципом договірного права. Цей принцип проявляється у реалізації сторонами права визначати умови договору, що укладається, на свій розсуд із єдиною вимогою їх несуперечності імперативним положенням законодавства.

Зміст господарського договору, який укладається на основі вільного волевиявлення, найбільш повно відображає наміри сторін і виступає юридичним виразом згоди сторін. Доречно згадати, що науковці, які досліджували проблему договорів, розвивали думку, що обов'язковим елементом договірної конструкції є акт згоди, який поєднує волю його сторін²⁷. Проте свобода учасників господарських відносин вільно визначати зміст договору може бути обмежена законодавчо. Крім закріплення у законі переліку істотних умов, прикладами такого обмеження є наявність розробленого типового, примірного договору, договору приєднання. У ГК України прямо встановлено, що при укладенні зміст господарського договору може визначатись як на основі вільного волевиявлення, так і на основі примірного договору, типового договору, договору приєднання (ч. 4 ст. 179 ГК України). При цьому у доктрині

²⁵ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 11 серпня 2021 р. у справі № 926/324/20 <https://ips.ligazakon.net/document/c019284?an=108&ced=2021_08_11> (дата звернення: 10.02.2022).

²⁶ Білоус (н 5) 79.

²⁷ Мілаш (н 16) 155.

усталеною є думка, що зміст договору приєднання становлять стандартні умови, які розроблені суб'єктом господарювання – однією зі сторін договору і є придатними для багаторазового використання у господарсько-договірних відносинах цього суб'єкта.

Прикладом обмеження принципу свободи договору також слугує відповідність змісту договору, який укладається на підставі державного замовлення, умовам замовлення. Аналіз типових договорів, примірних договорів, договорів приєднання, які пропонуються учасникам господарсько-договірних відносин для використання, дає змогу сформулювати більш повне уявлення про зміст договору-правочину та договору-документу.

Зміст господарського договору має певну специфіку, оскільки він відображає господарські потреби й економічні інтереси сторін договору, а умови договору спрямовані на їх задоволення. Умови, що становлять зміст господарського договору, пов'язані з метою, яку переслідують учасники господарських відносин при укладанні договору, мають і закріплюють домовленості сторін, досягнуті ними заради цієї мети. Можна висловити думку, що формування змісту господарського договору здійснюється під впливом такої істотної умови, як предмет договору.

У практичній площині зміст господарського договору-правочину втілюється у модель поведінки сторін договору, набір їхніх прав та обов'язків із досягнення мети, задля якої сторони вступили у договірні відносини. Поряд з умовами, визначеними угодою сторін, у зміст договору доволі часто включаються звичайні умови договору, а також положення, які безпосередньо з метою та предметом договору не пов'язані, проте обумовлені положеннями чинного законодавства, діловими звичаями, усталеною практикою, наполяганням сторони, оскільки є важливими для реалізації її прав та обов'язків.

Прикладом законодавчих вимог до змісту договору є норми ст. 89 Закону України “Про страхування”, в якій закріплено перелік положень, що обов'язково зазначаються у договорі страхування при тому, що частину з них не можна віднести до умов договору, як-то назва документа, найменування та адреса страховика тощо. Наявність відповідних положень пояснюється тим, що договір належить до організаційно-розпорядчої документації і містить положення, що спрямовані на фіксацію інформації, закріплення певних відомостей, проте вони не є умовами у тому розумінні, що сторони не домовлялися про них. Договір-документ (особливо укладений у вигляді єдиного документа) містить обов'язкові реквізити офіційного документа, як-то: назву документа, дату і місце укладання, преамбулу, в якій вказують сторін договору, їхніх представників та посилання на документ, що підтверджує повноваження представників.

Договір-документ також містить дані сторін, включаючи інформацію про місцезнаходження, банківські реквізити тощо.

Прикладом впливу практики, яка сформувалася у господарському (діловому) обігу, можна навести те, що у господарських договорах сторони вказують інформацію про свій податковий статус і беруть зобов'язання повідомляти про зміни у ньому. Така інформація є важливою, оскільки впливає не тільки на обсяг прав та обов'язків самого платника податків, а й на його контрагента. Також поширеною є практика включення у господарські договори положень про способи комунікації із зазначенням не лише поштової адреси, номерів телефонів, а й адреси електронної пошти та інших способів комунікації, і визнанням, що передання інформації одним із таких способів буде вважатися належним повідомленням іншої сторони договору.

Набуває поширення і практика включення у господарський договір положень щодо тлумачення змісту договору, значення заголовків розділів для тлумачення змісту; щодо підтвердження, що сторони погодили всі істотні умови; щодо збереження юридичної сили окремими положеннями після спливу строку договору. Як правило, такі положення зазначаються у розділі договору з назвою “Інші положення” або “Інші умови”. Очевидно, що такі положення становлять зміст господарського договору в усіх його розуміннях, але з тим уточненням, що деякі з них є результатом домовленостей сторін договору, тобто умовами, проте їх наявність або відсутність не впливає на факт укладання договору, а має значення саме під час його виконання.

Прикладом законодавчого впливу на зміст договору слугують включення до нього різних застережень. Зокрема, В. Мілаш звертає увагу на поширену в останні роки практику включення до змісту господарського договору публічних застережень. До них науковиця відносить захисні застереження у зовнішньоекономічному договорі, що захищають комерційні інтереси шляхом розподілу потенційних ризиків, зумовлених можливою зміною обставин, антикорупційні та податкові застереження²⁸.

Антикорупційні застереження у господарських договорах обумовлені положеннями Закону України “Про запобігання корупції”²⁹, зокрема щодо запобігання корупції у діяльності юридичних осіб. Юридичні особи у добровільному або обов'язковому порядку (для визначених законом категорій юридичних осіб) запроваджують антикорупційну програму юридичної особи, положення щодо обов'язкового дотримання якої, як передбачено ч. 4 ст. 62 цього Закону, можуть включатися до договорів, які укладаються юридичною особою. Аналізуючи, наприклад, зміст до-

²⁸ В. Мілаш, ‘Публічні застереження в господарському договорі: вияв договірної свободи чи її деформація’ (2018) 4 Підприємництво, господарство і право 98–9.

²⁹ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>> (дата звернення: 10.02.2022).

говорів про закупівлю, варто зазначити, що антикорупційне застереження по суті підтверджує взяті сторонами обов'язки дотримуватися вимог антикорупційної політики, і у разі повідомлення однією стороною договору іншої про підозру у порушенні або про порушення антикорупційного застереження, ця сторона має право зупинити виконання зобов'язання за договором до отримання підтвердження, що порушення не відбулося чи не відбудеться³⁰.

Податкові застереження обумовлені введенням електронного адміністрування податку на додану вартість і спрямовані на те, щоб убезпечити покупця товару (послуги) від податкового ризику³¹, оскільки відсутність податкової накладної у Єдиному реєстрі податкових накладних не дозволяє покупцю віднести суму податку на додану вартість, сплаченого (нарахованого) у зв'язку з придбанням товару (послуги), до податкового кредиту (п. 198.6 ст. 198 Податкового кодексу України (далі – ПК України)³²). З метою стимулювання продавця до належного виконання обов'язку щодо оформлення та реєстрації податкової накладної у господарські договори включають положення щодо обов'язку постачальника (продавця) відшкодувати збитки та/або сплатити штрафні санкції за порушення цього обов'язку. Переважно штрафні санкції встановлюються за порушення порядку складання податкової накладної або розрахунку коригування та строків їх реєстрації у Єдиному реєстрі податкових накладних, вчинення інших дій чи бездіяльності, які призвели до того, що покупець позбавляється права на податковий кредит, у розмірі 20 % від вартості товару, зазначеної в такій податковій накладній (розрахунку коригування). Підставою відшкодування збитків сторони встановлюють застосування контролюючим органом до покупця штрафних санкцій у зв'язку з відхиленнями або незарахуванням податкового кредиту по податковій накладній, незареєстрованій іншою стороною договору. Як зазначає В. Мілаш, відшкодування збитків може передбачати утримання суми збитків з оплати за поставлений товар (послугу)³³.

Застереження про конфіденційність інформації вводять у господарський договір через закріплення у ньому переліку інформації, яка належить до конфіденційної, і встановлення обов'язку нерозголошення цієї інформації (як правило, із визначенням строку дії цього обов'язку) та відповідальності за його порушення. Спираючись на наукові досліджен-

³⁰ Рішення Господарського суду Черкаської області від 31 серпня 2020 р. у справі № 925/455/20 <[https://verdictum.ligazakon.net/document/91808581?qw=\(антикорупційні%20застереження\)](https://verdictum.ligazakon.net/document/91808581?qw=(антикорупційні%20застереження))> (дата звернення: 12.02.2022).

³¹ Мілаш (н 28) 99.

³² Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>> (дата звернення: 10.02.2022).

³³ Мілаш (н 28) 100–1.

ня щодо договірних умов про конфіденційність інформації³⁴, по суті умови про конфіденційність регулюють пасивну поведінку контрагентів щодо утримання від учинення дій, спрямованих на порушення інформаційних прав сторони договору, тобто від розголошення певної інформації, яка була надана стороні договору чи стала відома в результаті участі у договірних відносинах.

Можна продовжувати наводити приклади застережень, які включаються до господарських договорів (про незмінність умов договору, про спеціальні ризики, про форс-мажорні обставини, про одностороннє розірвання договору тощо), але основним є питання щодо природи таких застережень та їхнього місця у змісті господарського договору, можливості їх віднесення до істотних умов договору, впливу на обсяг прав та обов'язків сторін договору, встановлення і застосування відповідальності за порушення цих положень договору, захисту прав сторін договору, зокрема й у судовому порядку.

На думку В. Мілаш, публічні застереження, які містяться у господарському договорі, не є проявом принципу договірної свободи. Ці застереження призводять до виникнення у сторін договору позадоговірних прав та обов'язків, що унеможливує застосування заходів договірної відповідальності за порушення приписів, які містять ці застереження³⁵.

Така позиція вченої загалом відповідає розвитку судової практики з цього питання. Зокрема, аргументами проти встановлення договірної відповідальності за порушення порядку складання і реєстрації податкових накладних є те, що господарське та цивільне законодавство не регулює податкові відносини, обов'язок реєстрації податкової накладної не охоплюється визначенням господарського (цивільного) зобов'язання, відповідальність за порушення складання і реєстрації податкових накладних закріплена у ПК України, яким також передбачено подання скарги потерпілою стороною договору³⁶. Зрозуміло, що податкове застереження не має прямого зв'язку з основним договірним зобов'язанням сторін, за порушення якого у межах традиційного підходу встановлюється договірна господарсько-правова відповідальність. Однак включення таких положень у зміст господарського договору свідчить, що сторони спеціально зацікавлені на цьому увагу, що за належного виконання обов'язків щодо податкових накладних однією стороною договору, інша сторона зможе реалізувати своє право щодо оподаткування податком на додану вартість. За такого підходу наявність податкового застереження

³⁴ А Коциць, 'Договір про конфіденційність: істотні умови та особливості регулювання' (2018) 2 Право і суспільство 76.

³⁵ Мілаш (н 28) 100–1.

³⁶ С Куртенок, К Литвиненко, 'Договірна відповідальність за порушення порядку складання а реєстрації податкових накладних: "за" та "проти"' (*Ibuhgalter.net*, 19.03.2019) <<https://ibuhgalter.net/ru/articles/209>> (дата звернення: 10.02.2022).

може розглядатись як реалізація принципу договірної свободи, що також підтверджується судовою практикою³⁷, та може набувати характеру істотної умови на момент укладання договору.

Також можна зробити висновок, що антикорупційні застереження та застереження про конфіденційність можливо відносити до умов договору, зокрема до істотної умови, якщо на включенні цих умов до змісту договору наполягатиме одна зі сторін. Пряма вказівка на те, що антикорупційне застереження є істотною умовою договору міститься у Примірному договорі про надання доступу до модуля електронного аукціону та бази даних³⁸. Відповідно, погодження включити ті чи інші застереження як умови господарського договору відображається у змісті договору-документа та впливають на зміст договору-правовідношення.

Висновки. З огляду на викладене можна дійти висновку, що теоретико-прикладне розуміння змісту господарського договору перебуває на перетині концепцій розкриття договору як правочину, правовідношення та документа. Змістом договору-правочину є умови, на яких сторони домовилися щодо господарського зобов'язання, тобто встановлення для них господарських прав та обов'язків, їх зміну та припинення. У договорі-документі сторони фіксують свою домовленість, виражаючи її через набір відповідних умов (істотних і звичайних), необхідних для того, щоб взяті договірні зобов'язання були виконані, тобто зміст договору-документа відображає бажану модель правовідносин між контрагентами. Також зміст договору-документа характеризується наявністю обов'язкових реквізитів офіційного документа та положень, які закріплюють інформацію про сторін господарського договору.

Зміст договору-правовідношення – це права та обов'язки сторін конкретного правовідношення, які не обмежуються правами та обов'язками, закріпленими в окремому розділі (розділах) господарського договору, а визначаються всіма істотними та звичайними умовами конкретного господарського договору.

Самостійне місце у змісті господарського договору займають застереження різного характеру, зокрема: податкові, антикорупційні, застереження про конфіденційність тощо. Такі застереження можливо відносити до істотних умов господарського договору у разі, якщо на їх погодженні наполягає одна зі сторін договору. На етапі виконання господарського договору наявність відповідних застережень впливає на обсяг прав та обов'язків сторін договору, а їхнє виконання може забезпечуватися встановленням договірної відповідальності за порушення цих положень договору, зверненням за захистом прав сторін договору, зокрема й у судовому порядку.

³⁷ Куртенок, Литвиненко (н 36).

³⁸ Про затвердження примірного договору про надання доступу до модуля електронного аукціону та бази даних: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 28 березня 2018 р. № 435 <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0435731-18#n6>> (дата звернення: 10.02.2022).

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Luts V, *Kontrakty u pidpriemnytskii diialnosti* (Iurinkom Inter 1999) (in Ukrainian).
2. Yoffe O, *Obiazatelstvennoe pravo* (Iuryd lyt 1975) (in Russian).

Edited books

3. Hetman A, Borysova V (red), *Dohovir yak universalna pravova konstruktsiia* (2012) (in Ukrainian).
4. Mamutov V (red), *Khoziaistvennoe pravo* (Iuryнком Ynter 2002) (in Russian).
5. Podtserkovnyi O (red), *Hospodarske parvo Ukrainy* (Odissei 2011) (in Ukrainian).
6. Vinnyk O (red), *Hospodarske pravo v umovakh tsyvrovizatsii ekonomiky* (NDI pryvatnoho prava i pidpriemnytstva imeni akademika F H Burchaka NAPrN Ukrainy 2020) (in Ukrainian).

Encyclopedias

7. *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia, t 15: Hospodarske pravo* (Ustymenko V holova redkol, Pravo 2019) (in Ukrainian).

Journal articles

8. Kodytsets A, 'Dohovir pro konfidentsiiniist: istotni umovy ta osoblyvosti rehuliuвання' (2018) 2 *Pravo i suspilstvo* 76 (in Ukrainian).
9. Koval I, Tkachuk H, 'Shchodo istotnykh umov litsenziinoho dohovoru na vykorystannia torhovelnoi marky' (2019) 2 *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti* 31–3 (in Ukrainian).
10. Milash V, 'Pro sutnisni elementy yurydychnoi konstruktsii "dohovir"' (2006) 4 *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy* 152 (in Ukrainian).
11. Milash V, 'Publichni zasterezhennia v hospodarskomu dohovori: vyiv dohovirnoi svobody chy yii deformatsiia' (2018) 4 *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo* 98–9 (in Ukrainian).

Theses

12. Belianevych O, 'Hospodarskyi dohovir ta sposoby yoho ukladannia' (dys kand yuryd nauk, 1999) (in Ukrainian).
13. Bilous Zh, 'Diisnist hospodarskykh dohovoriv' (dys kand yur nauk, 2005) (in Ukrainian).
14. Cheresniuk V, 'Pravove rehuliuвання ukladennia i vykonannia hospodarskykh dohovoriv' (dys kand yuryd nauk, 2007) (in Ukrainian).
15. Pavliuchenko Yu, 'Hospodarsko-pravove zabezpechennia ahrarnoho rynku' (dys d-ra yuryd nauk, 2021) (in Ukrainian).

Websites

16. Krat V, 'Dohovirne pravo u praktytsi Verkhovnoho Sudu' (*LIHA* 360, 29.12.2021) <<https://ips.ligazakon.net/document/VSS00793?an=1&hide=true>> (accessed: 01.02.2022) (in Ukrainian).
17. Kurtenok S, Lytvynenko K, 'Dohovirna vidpovidalnist za porushennia poriadku skladannia a reiestratsii podatkovykh nakladnykh: "za" ta "proty"' (*Ibuhgalter.net*, 19.03.2019) <<https://ibuhgalter.net/ru/articles/209>> (accessed: 10.02.2022) (in Ukrainian).

Iryna Koval
Yuliia Pavliuchenko

THEORETICAL APPLIED QUESTIONS
OF THE ECONOMIC AGREEMENT CONTENT

ANNOTATION. The economic agreement content, which comes forward the legal indirectly form of economic connections between different participants of property economic, organizationally economic relations, has an important value both for the practical sphere of menage and for legal science. The article is devoted research theoretical applied questions of the economic agreement content, the purpose of which is a revision of scientific theoretical subsoil of the economic agreement content in the modern doctrine of Economic Law. Research is based on existence of close connection and influence of theories of economic agreement on understanding of the content of this agreement. For opening of question of the economic agreement content for basis interpretation of agreement is taken as a bargain, as a legal relationship and as a legal document. Attention of analysis of legislation, judicial practice, and scientific literature is spared through question of the economic agreement content of these theories. The special attention is focused on correlation of going near understanding of the economic agreement content, its practical embodiment and value. A conclusion is done, that concept of economic agreement as a document, as bargain and as legal relationship do not enter into a conflict between itself and does not have self-contradiction, as an agreement – the presence of agreement fixes and confirms a document – bargain, as a legal fact of origin of agreement – obligation legal relationship. Accordingly, the terms of implementation of contractual obligation will depend on terms, certain in an agreement – as a document. Legislative approaches to consolidating the economic agreement content are analyzed, based on which it is concluded that the provisions of laws can be interpreted as essential terms, ordinary terms or provisions that fix certain information and are reflected in the economic agreement as a document, but do not belong to the agreement. Attention is paid to the implementation of the principle of contractual freedom in the context of the legality of the economic agreement content. Some other provisions that make up the economic agreement content as a document are analyzed. Independent attention is paid to the issue of reservations, which are also included in the economic agreement content, their qualifications and significance for economic and contractual relations. As a result, conclusions were made on the economic agreement content as a bargain, as a legal relationship and as a document, specified the place and importance of reservations in the content of the economic agreement.

KEYWORDS: economic agreement; bargain, legal relationship; the content of the agreement; terms of the agreement; essential terms; agreement – as a document; the content of the document; the principle of freedom of agreement.